

Fırat Havzası'nda (Suriye-Türkiye) Ephesos Tipi Geç Antikçağ Unguentariumlarının Varlığı: Diğer Bulgular ile İlişkisi ve Yeniden Yorumlanması

Ephesos-Type Late Antique Unguentaria in the Euphrates Basin (Syria-Türkiye): Contextual Relationships and Reinterpretation

Murat TOSUN

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

0000-0003-0595-8587

muratsn@windowlive.com

Atıf / Citation:

Tosun M. 2026, "Fırat Havzası'nda (Suriye-Türkiye) Ephesos Tipi Geç Antikçağ Unguentariumlarının Varlığı: Diğer Bulgular ile İlişkisi ve Yeniden Yorumlanması". *Septem Artes* 4 (2026), 59-74.

Makale Geliş | Received: 19.04.2026

Makale Kabul | Accepted: 17.05.2026

Septem Artes, 4 (2026) 59-74

DOI: 10.5281/zenodo.20401710

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

FIRAT HAVZASI'NDA (SURIYE-TÜRKİYE) EPHEOS TİPİ GEÇ ANTİKÇAĞ UNGUENTARIUMLARININ VARLIĞI: DİĞER BULGULAR İLE İLİŞKİSİ ve YENİDEN YORUMLANMASI

*Ephesos-Type Late Antique Unguentaria in the Euphrates Basin (Syria–Türkiye):
Contextual Relationships and Reinterpretation*

Murat TOSUN*

Öz: Bu çalışma, Geç Antikçağ'da Akdeniz genelinde yaygın olarak görülen Ephesos tipi unguentariumların dağılımının yalnızca Akdeniz havzasıyla sınırlı olmadığını ve eğer sınırlıysa Fırat Havzası'nda bu bulguların varlığının nedenlerini yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamını, Fırat Havzası'nda yer alan Suriye'den Halabiyye ile Türkiye'den Dülük Baba Tepesi, Zeugma ve Lidar Höyük buluntuları oluşturmaktadır. Söz konusu merkezlerde unguentariumların genellikle az sayıda ve çoğunlukla tekil örnekler hâlinde ele geçmesi dikkat çekicidir. Ephesos tipi Geç Antikçağ unguentariumları genel olarak yuvarlak ağızlı, uzun silindirik boyunlu, hafif şişkin gövdeli ve aşağı doğru daralarak sivrilmiş formlar sergilemektedir. Dip kısımları ise çoğunlukla sivri olup kaba işçilik özellikleri göstermektedir. Akdeniz kıyısındaki yerleşimlerin birçoğunda boyun ile gövde geçişinde kabartma halka, daldırma astar uygulaması ve yazıt, monogram, hayvan ya da insan figürlü mühür baskıları gibi çeşitli tipolojik ve yüzey özellikleriyle temsil edilen örneklerin aksine, Fırat Havzası'ndaki örnekler daha sade ve standartlaşmış Ephesos tipi örnekler ile daha çok temsil edilmektedir. Zeugma'da Ephesos üretimi olarak değerlendirilen bu unguentariumların, aynı merkez üretimi LR3 amphoraları ile birlikte ele geçmesi, bu kapların aynı dağıtım ağı içerisinde bölgeye ulaştırılmış olabileceğini düşündürmektedir. Halabiyye'de benzer bir durum söz konusu iken, Dülük Baba Tepesi ile Lidar Höyük'te bu birliktelik henüz net olarak ortaya konamamıştır. Bu merkezlerin tümünde Batı Anadolu ile ilişkili kırmızı astarlı seramik gruplarından Geç Roma C örneklerinin

Abstract: This study aims to reassess the distribution of Ephesos-type unguentaria during Late Antiquity, demonstrating that their circulation was not exclusively confined to the Mediterranean basin. Although sparse, their significant presence in the Euphrates Basin necessitates a reconsideration of their distribution mechanisms. The research focuses on material recovered from four key sites: Halabiyye in Syria, and Dülük Baba Tepesi, Zeugma, and Lidar Höyük in southeastern Türkiye. A defining characteristic of the unguentaria from these sites is their low frequency, appearing predominantly as isolated finds. Morphologically, they display a simple circular rim, a long cylindrical neck, a slightly swollen body, and a profile that tapers to a solid, pointed base with coarse manufacturing traces. In contrast to coastal Mediterranean specimens featuring decorative treatments such as relief rings at the neck-body transition, dip-slip applications, or stamped impressions with monograms and figural iconography, the Euphrates Basin specimens exhibit a marked simplicity, aligning with standardised, plain models. At Zeugma, these Ephesos imports are directly associated with LR3 amphorae from the same production centre, suggesting that both categories circulated within the same regional distribution network. While a parallel situation is attested at Halabiyye, this specific association remains less clearly established at Dülük Baba Tepesi and Lidar Höyük. Nevertheless, this commercial interpretation is supported by the robust representation of Late Roman C (LRC) ware at all four sites. Consequently, these macro-regional patterns

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, muratsn@windowslive.com. ORCID ID: 0000-0003-0595-8587.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 19.04.2026 | Kabul Tarihi: 17.05.2026 | Atf: Tosun M. 2026, "Fırat Havzası'nda (Suriye-Türkiye) Ephesos Tipi Geç Antikçağ Unguentariumlarının Varlığı: Diğer Bulgular ile İlişkisi ve Yeniden Yorumlanması". *Septem Artes* 4 (2026), 59-74.

güçlü biçimde temsil edilmesi de bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Bu durum, unguentariumların yalnızca hac bağlamında Fırat Havzası'na gelmiş olamayacağını; aynı zamanda ticari dolaşımın bir parçası olarak bölgeye ulaşan bir mal grubu olabileceğini de düşündürmektedir. Kazılardaki kontekst veriler, unguentariumların özellikle MS 6. yüzyıldan itibaren Fırat Havzası'na yayıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Geç Antikçağ, Unguentarium, Ephesos Tipi, Fırat Havzası, LR3 amphora, Geç Roma C.

indicate that these vessels did not penetrate inland regions solely through pilgrimage or liturgical practices; rather, they circulated primarily as commercial commodities. Archaeological context data demonstrate that this dissemination became prominent from the 6th century CE onward.

Keywords: Late Antiquity, Unguentarium, Ephesos Type, Euphrates Basin, LR3 amphora, LRC.

Giriş

Fırat Havzası, Roma'nın Cumhuriyet Dönemi sonlarından itibaren özellikle Akdeniz genelinde kontrol sağlamaya çalıştığı süreçte, Romalıların dikkatini çeken önemli bir hat olmuştur¹. Bu bağlamda Romalılar, bu hattın kontrolünü sağlamak amacıyla önce Parthlar, ardından Sasaniler ile yaklaşık 700 yıl sürecek bir mücadele içerisine girmiştir². Süreç içerisinde gerçekleştirilen fetihler ile bölgede kalıcı hâkimiyet sağlama amacı doğrultusunda askeri üsler kurulmuş ve bu üsler, erzak tedarikine bağlı olarak ticari yol ağlarının oluşumunu da beraberinde getirmiştir³. Askeri ve lojistik altyapının gelişmesi, bu hat boyunca yeni yerleşimlerin ortaya çıkmasını sağlamış, yerleşimlerin sayısal olarak artmasıyla birlikte hem yerel hem de ithal malların Fırat Havzası'ndaki yoğunluğu süreç içerisinde gözlenmiştir⁴.

Fırat Havzası'nda gerçekleştirilen uzun süreli arkeolojik araştırmalar, Akdeniz kökenli mal gruplarının bölge genelinde son derece yoğun olduğunu ortaya koymuştur⁵. Bununla birlikte, kıyı yerleşimlerine kıyasla Akdeniz'e özgü bazı bulgular henüz yeterli düzeyde çalışmaya konu edilmemiştir. Ayrıca bu bulguların özellikle Suriye'deki varlığı, bölgeyi çalışan uzmanlar dışında geniş ölçekte tartışmaya açılmamıştır. Bölge genelinde tekil buluntular olarak yayınlara konu olmuş Geç Antikçağ unguentariumları da bu veri gruplarından birini oluşturmaktadır. Bu buluntular, Fırat Havzası'nda yalnızca birkaç yerleşimin kazısında ve sınırlı sayıda ele geçmiştir. Sınırlı sayıda temsil edilmelerinin yanı sıra, terminolojik olarak tanımlanmalarına ilişkin bazı dikkat çekici sorunlar da bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni, bu unguentariumların LR3 amphoraları ile gösterdiği benzer özelliklerdir⁶.

Makale kapsamında ele alınan ve Fırat Havzası'nda ele geçerek yayınlara konu olmuş Geç Antikçağ unguentariumları, genel olarak Ephesos ile ilişkilendirilen buluntular olarak yorumlanmaktadır⁷. Özellikle MS 6.-7. yüzyıllarda LR3 amphoraları ile aynı merkezde üretilmiş ve birlikte pazara sürülmüş olabilecekleri düşünülmektedir⁸. Bu doğrultuda, analizleri yapan araştırmacılar tarafından da bu örnekler, LR3 amphoraları ile benzer işlevlere sahip; ancak daha küçük boyutlu kaplar için kullanılan "amphoriskos" terimi ile tanımlanmıştır⁹.

Suriye'nin Asi (Orontes) Havzası'nda yer alan Apamea ve Türkiye'de Fırat Havzası'nda bulunan Zeugma örnekleri üzerinden yapılan değerlendirmelerde, bu buluntuların LR3 amphoraları ile birlikte bölgeye ulaşmış olabilecekleri ileri sürülmüştür¹⁰. Ancak bu çalışmaların çoğu, amphora buluntularını merkeze almakta ve unguentariumlar da bu sistem içerisinde ikincil bir veri grubu olarak değerlendirilmektedir¹¹.

1 Yıldırım 2012, 45-64.

2 Yıldırım 2012, 45-64; Yıldırım 2013, 167-182.

3 Yıldırım 2022, 100. Ayrıca kapsamlı araştırma için bkz. Comfort 2008.

4 Konrad 2001, 100-105.

5 Genel olarak bkz. Mackensen 1984; Konrad 2001; Vokaer 2013; Abadie-Reynal 2015.

6 LR3 amphoraları üzerine yapılmış kapsamlı araştırma için özellikle bkz. Bezecky 2013, 164-167, fig. 25.

7 Reynolds 2013, 103; Vokaer 2017, 782.

8 Metaxas 2005, 97-100, abb. 9; Lochner et al. 2005, 650, fig. 2.1-5; Sauer – Ladstätter 2005, 133.

9 Sauer – Ladstätter 2005, 133.

10 Reynolds 2013, 103; Vokaer 2017, 782.

11 Hem Zeugma hem de Apamea çalışmaları daha çok amphoralar üzerine yapılmış yayınlardır. Bkz. Reynolds 2013; Vokaer 2017.

Fırat Havzası'nda Zeugmanın yanı sıra Dülük Baba Tepesi¹², Lidar Höyük¹³ ve Halabiyde¹⁴ de bu kaplara rastlanmıştır. Ancak Zeugma ve Lidar Höyük dışındaki yerleşimlerde, bu buluntulara daha temkinli yaklaşıldığı ve genellikle ithal mal grupları içerisindeki taşıma kapları bağlamında değerlendirildiği görülmektedir.

Bu makale kapsamında öncelikle Geç Antikçağ unguentariumlarının genel özellikleri ele alınacak, ardından Fırat Havzası'ndaki kazılarda ele geçen örneklerin değerlendirilme biçimleri incelenecektir. Devamında değerlendirme bölümünde; bu kapların neden özellikle Ephesos üretimi olarak bölgede dağılım gösterdiği, terminolojik farklılıkların nedenleri, bölgede sınırlı sayıda temsil edilmelerinin arka planı ile ticari ve liturjik kullanım bağlamları ele alınacaktır.

Bu çalışma, daha önce farklı yayınlarda parçalı olarak ele alınmış unguentariumları bir araya getirip bölgesel ölçekte karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirme yapmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken mevcut yorumları da yeniden tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Geç Antikçağ Unguentariumlarının Genel Özellikleri

Hellenistik Dönem'de ortaya çıkan ve süreç içerisinde tipolojik olarak değişimlere uğrayan unguentariumlar¹⁵, kokulu yağ ya da parfüm anlamına gelen "unguent" kelimesinden türemiştir ve "balsamaria" olarak da adlandırılmaktadır¹⁶. Unguentariumlar, Geç Antikçağ'da daha standart olarak iğ biçimli (fusiform) bir form kazanmıştır¹⁷. Bu kaplar, Hayes tarafından önce "Geç Roma Unguentariumları"¹⁸, ardından dini kullanımına atfen "Erken Hristiyanlık Ampullaları"¹⁹ olarak tanımlanmıştır. Ancak işlevinin yalnızca liturjik olmadığına dikkat çekilerek "amphoriskos"²⁰ terimi de önerilmiştir. Söz konusu seramik grubu yaygın olarak, "Geç Antik Dönem Unguentariumları"²¹, "Geç Antikçağ Unguentariumları"²² ya da "Erken Bizans Dönemi Unguentariumları"²³ olarak da adlandırılmaktadır²⁴.

Geç Antikçağ unguentariumları²⁵ son yıllarda yapılan araştırmalarda, bazı araştırmacılar tarafından Tip 1 ve Tip 2 olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma ilk kez Pieri tarafından Marsilya'da ele geçen buluntuların hem boyutları hem de dip kısımlarının farklılıkları dikkate alınarak yapılmıştır²⁶. Her iki tip de iğ biçimli yapıya sahiptir. Aynı şekilde yuvarlak ya da hafif sivri ağızlı, hafif şişkin gövdeli ve aşağı doğru daralarak sivrilen bir form sergilemektedirler. Tip 2, Tip 1'e göre daha uzun silindirik boyunlu, dip kısmı da çoğunlukla daha sivri ve elle şekillendirilmesinden kaynaklı daha kaba bir görünümde olup gövdede de oluk izleri daha belirgindir. Tip 1 örneklerinde çoğunlukla boyun-gövde geçişinde kabartma halka gözlenebilmektedir (fig. 1).

Hamur yapıları genellikle her iki tipte de ince dokulu olup turuncumsu kırmızı, kırmızı ve kahverengi tonlarında değişmektedir. Tip 1 ağırlıklı olarak ince astarlı ya da daldırma tekniği astarlı, Tip 2 ise genelde astarlı ya da az da olsa astarsız²⁷ olabilmektedir. Her iki tipte yüksek sıcaklıkta pişirilmiş olmasından kaynaklı,

12 Strothenke 2016, 159-161, farbtaf. 10.11_353-001.

13 Kazenwadel 1995, 36-37, taf. 55.22-24, 26.

14 Orssaoud 1991, 263, fig. 124.65.

15 MÖ 4. yüzyıl sonlarından Roma İmparatorluk Dönemi içlerine kadar formun geçirdiği değişimler ve bu değişimlerin kronolojideki yeri için özellikle bkz. Anderson-Stojanović 1987, 105-122; Doğan – Lebe 2021, 380-383, fig. 1; Kan-Şahin et al. 2024a, fig. 6.1-6.

16 Anderson-Stojanović 1987, 105; Dünder 2008, 4.

17 Korkut et al. 2025, 176-177.

18 Hayes 1968, 212-214.

19 Hayes 1971, 243-248; Metaxas 2005, 70.

20 Metaxas 2005, 97-98; Sauer – Ladstätter 2005, 133; Lochner et al. 2005, 650, fig. 2.1-5.

21 Özhanlı – Fırat 2011, 10; Aydın 2019, 100.

22 Şimşek – Duman 2007, 287; Uğuz – Özhanlı 2023, dn. 14.

23 Korkut et al. 2025. Unguentarium terimini kullanmamakla birlikte kronolojik adlandırma olarak ayrıca bkz. Lochner et al. 2005, 647.

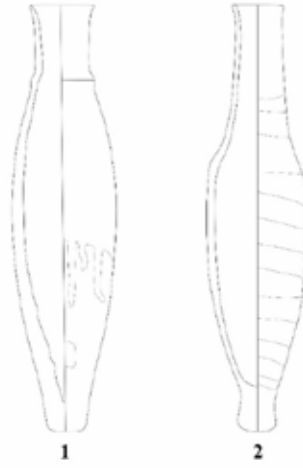
24 Hem ampulla hem de unguentarium teriminin kullanılabilirliği üzerine yapılan bir araştırma için bkz. Bes 2022.

25 Yayınlarda sıkça "Geç Roma Unguentarium" un İngilizce karşılığı olan "Late Roman Unguentaria" terimi kullanılmakta olup kısaltma olarak da "LRU" kullanılmaktadır.

26 Pieri 2005, 142.

27 Martorell 2023, 183.

yüzeyinde alacalı renkler görülebilmektedir²⁸. Tip 1'e ait örneklerin bazılarının ağızlarının kapatıldığını gösteren, pişmiş topraktan yapılmış yuvarlak ve yassı tıpalara rastlanmıştır²⁹. Yine Tip 1'de bazı örneklerde genelde gövdenin alt kısmında yazıt, monogram insan ya da hayvan figürlerinden oluşan mühür baskıları yer alabilmektedir³⁰. İşlev açısından değerlendirildiğinde, Geç Antikçağ unguentariumları Tip 1 üzerine yapılan son arkeometrik araştırmalar özellikle bitkisel ve hayvansal yağlardan elde edilmiş ürünlerin konulduğunu doğrulamıştır. Son arkeometrik araştırmalar özellikle bitkisel ve hayvansal yağlardan elde edilmiş ürünlerin içine konulduğunu doğrulamıştır³¹. Bununla birlikte, Tip 1'lerin Hristiyanlık bağlamında litürjik amaçlı kullanıldıklarına yönelik düşünceler yaygın olsa da³², Tip 2'lerin kullanımına ilişkin daha farklı görüşler de mevcuttur³³. Başta Doğu Akdeniz yerleşimleri olmak üzere yaygın olarak görülen Geç Antikçağ unguentariumlarından Tip 1 neredeyse tüm Akdeniz genelinde dağılım gösterirken³⁴, Tip 2 ise Tip 1 kadar olmasa da yine tüm Akdeniz genelinde görülmektedir³⁵. Tip 1 örneklerinde yapılan kil analizleri ve birçok yerleşimde gözlenen üretim hatalı bulguların varlığı, Tip 1'lerin Anadolu'da birçok yerel atölyede üretilmiş olduğunu ortaya koymaktadır³⁶. Tip 2 örnekleri ise yapılan analiz sonuçlarına göre Ephesos'ta üretilmiştir

Figür 1: Pieri'nin sınıflandırmasına göre;

- 1) Geç Antikçağ Unguentarium 1 (LRU 1) (Pieri 2005, fig. 96'dan çizilmiştir).
- 2) Geç Antikçağ Unguentarium 2 (LRU 2) (Metaxas 2005, abb. 9, kat. no. 211'den referans alınarak yeniden düzenlenmiştir).

28 Hayes 1971, 243.

29 des Courtils et al. 2001, 236, fig. 21; Vroom 2004, 301, fig. 7.39; Şimşek – Duman 2007, res. 10.

30 Hayes 1971, 244, fig. 2, pl. 36a-b, 37a-b; Degeest et al. 1999, pl. 3-22; Özüdoğru – Dündar 2007, 148, 173-177, fig. 12-16; Şimşek – Duman 2007, 291-294, res. 21-22.

31 Aquilino et al. 2024, 245-246.

32 Hayes 1971, 243-247; Çaylak-Türker 2005, 312; Şimşek – Duman 2007, 296; Uğuz – Özhanlı 2023, 144.

33 "Unguentarium" yerine "Amphoriskos" olarak adlandırıldığı ve işlev olarak litürjik bağlamı dışında kullanımına ilişkin kapsamlı araştırma için bkz. Metaxas 2005, 97-100. Özellikle Pieri'nin Marsilyadaki Tip 2'leri konu alan araştırmasında bunların zift ile kaplı olmasından yola çıkarak, şarap ya da daha pahalı bir sıvıyı taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca Pieri, büyük ihtimalle LR3 amphoraları kargolara yüklenirken Tip 2 unguentariumların da amphoraların arasına yerleştirilmiş olabileceğini düşünmektedir. Bkz. Pieri 2005, 142.

34 Başlıca araştırmalar için bkz. Hayes 1971, 243-248; Hayes 1992, 8-9; Degeest 1993, 183-189; Baldoni – Franco, 1995, 121-128; Baldoni 1999, 131-137; Degeest et al. 1999, 247-262; des Courtils et al. 2001, 235-236, fig. 18, 21; Eisenmenger 2003, 193-196; Arslan 2004, 224-226, fig. 6.64-69; Çaylak-Türker 2005, 311-327; Lafli 2005, 667-679; Metaxas 2005, 67-123; Pieri 2005, fig. 97; Özüdoğru – Dündar, 2007, 145-177; Şimşek – Duman, 2007, 285-307; Sánchez – Martín 2008, 151-176; Dündar 2008, 33-37, kat. no. U205-209; Lafli 2012, 188; Lafli – Kan-Şahin 2013, 358, fig. 3; Özdilek 2016, 217-265; Özügül 2017, 75-92; Duman 2018, 352-354; Meriç 2018, 75; Semeraro – Aquilino 2021, 57-73; Öz 2022, 59-89; Bes 2022, 65-88; Kılınç et al. 2023, 135-156; Martorell 2023, 173-196; Gancheva 2024, 45-55.

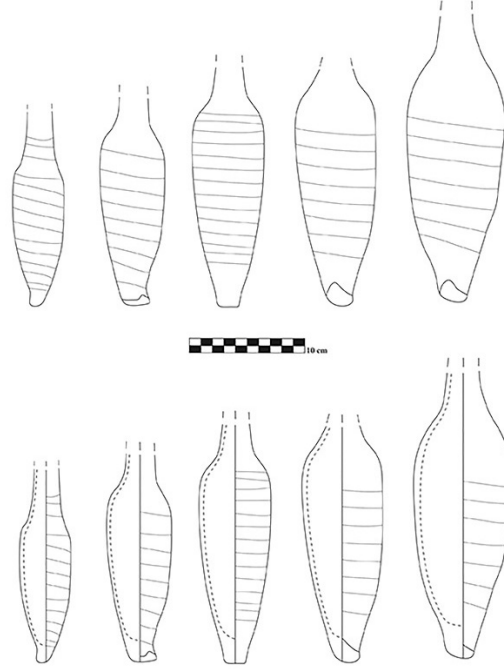
35 Dağılımına ilişkin son güncel araştırmalardan birisi için bkz. Martorell 2023, 180-182.

36 Cottica 2000, 1004-1008, fig. 3-7; Lochner et al. 2005, 649.

37 Metaxas 2005, 97-100, abb. 9; Lochner et al. 2005, 650, fig. 2.1-5; Sauer – Ladstätter 2005, 133.

Fırat Havzası'ndaki Kazılarda Ele Geçen Ephesos Tipi Unguentariumlar

Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki sınırlı sayıda kazıda ele geçen unguentariumlar, Akdeniz'deki kıyı yerleşimlerin aksine son derece az sayıda buluntu ile temsil edilmektedir. Fırat Havzası'nda yer alan Kuzey Suriye'de Halabiyye; Güneydoğu Anadolu'da ise Dülük Baba Tepesi, Zeugma ve Lidar Höyük'te gerçekleştirilen kazılar sırasında ele geçmiştir. Bu merkezlerde ele geçen örnekler, form ve üretim özellikleri bakımından Ephesos tipi Geç Antikçağ unguentariumları ile paralellik göstermektedir (fig. 2).

Figür 2: Ephesos Tipi Unguentariumlar.
(Metaxas 2005, abb. 9'dan yeniden çizilmiştir).

Zeugma (fig. 3.1)

Zeugma'da Reynolds, 12002, 12011 ve 12012 numaralı kontekstlerde ele geçen AM369-370, AM456, AM458 ve AM557 kodlu unguentariumları değerlendirmiştir. Reynolds'un bu unguentariumlar hakkında sayısal bir veri ya da istatistik sunmamış olması nedeniyle, Zeugma'daki toplam miktar üzerine net bir değerlendirme yapmak mümkün değildir³⁸. Bununla birlikte, bu kapların düzenli sayılabilecek bir buluntu grubu oluşturduğunu ifade etmektedir. Söz konusu örneklerden yalnızca iki tanesinin çizimi verilmiş olup, bu çizimler unguentariumların dip kısımlarına ait parçalardır³⁹. Reynolds'a göre, bu unguentariumların birçoğunda yüksek oranda mika katkısının gözlenmesi, hamurun kırmızı ya da kırmızımsı kahverengi tonlarında olması ve yüzeylerinin sabunsu bir karakter sergilemesi, bunların Ephesos üretimi ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir⁴⁰. Ayrıca, bu kapların büyük olasılıkla Ephesos'taki Aziz İoannes kültü ile bağlantılı olarak, hacılar tarafından yaşadıkları bölgelere kutsal yağların taşınması amacıyla kullanıldığını ileri sürmektedir⁴¹. Bununla birlikte Reynolds, unguentariumların hamur özelliklerinin Peacock – Williams tarafından Sınıf 45 olarak tanımlanan LR3 amphoraları ile benzerlik gösterdiğine de dikkat

38 Reynolds 2013, 103.

39 Reynolds 2013, pl. 73, AM456, AM459.

40 Reynolds 2013, 147, AM369-371. Ele geçen bazı unguentariumların turuncu hamur renkli ve açık turuncu ile sarı renk tonunda yüzey rengine sahip olması, Zeugma'da Ephesos üretimi olmayan az sayıda örneğin de var olduğunu göstermektedir. Bkz. Reynolds 2013, 145, AM342, pl. 69.

41 Reynolds 2013, 103.

çekmektedir⁴². Bu doğrultuda, Zeugmada ele geçen LR3 amphoraları ile birlikte bu unguentariumların da dağıtılmış olabileceğini belirtmektedir⁴³. Hatta unguentarium olarak değerlendirdiği bazı örneklerin, LR3 amphoralarına olan benzerlikleri nedeniyle zaman zaman LR3 ya da unguentarium olarak alternatif biçimde tanımlanabildiğini de ifade etmektedir⁴⁴. Tüm bu verilerin yanı sıra, Zeugmada MS 6.-7. yüzyıllara tarihlenen ve Samos Adası üretimi olduğu düşünülen az sayıdaki amphoraya da atıfta bulunarak, bölgesel üretim merkezlerinin coğrafi yakınlığına dikkat çekmekte ve unguentariumların bu amphoralar ile birlikte bölgeye ulaşmış olabileceğini ima etmektedir⁴⁵. Zeugmadaki unguentariumlar genel olarak MS 7. yüzyıl kontektleri ile ilişkilendirilmekle birlikte, sınırlı sayıda da olsa MS 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek alanlarda ele geçen örnekler de bulunmaktadır⁴⁶.

Dülük Baba Tepesi (fig. 3.2)

Dülük Baba Tepesinde ele geçen örnekler, Strothenke tarafından iğ biçimli amphoralar grubu içerisinde değerlendirilmiştir⁴⁷. Strothenke'nin detaylı incelemelerine göre, bu formun hamuru kahverengi ile kırmızı tonlarında değişmekte olup katkı malzemesi olarak açık biçimde altın ve gümüş mikanın birlikte kullanıldığı görülmektedir. Buna ek olarak, kap yüzeyinin de benzer tonlarda bir astar ile kaplandığı ve bu astar içerisinde özellikle gümüş mikanın daha yoğun biçimde gözlendiği belirtilmektedir. Strothenke, bu hamur ve astar özelliklerinin Dülük Baba Tepesinde ele geçen diğer iğ formu amphora gruplarında gözlenmediğini vurgulayarak, bu kapların net biçimde ithal bir form olduğunu ifade etmektedir⁴⁸. Bu örneklerin yanık bir kontektten ele geçtiği ve bu nedenle yüzeylerinin bir kısmında yanık izlerinin bulunduğu da belirtilmektedir. Aynı kontekt içerisinde özellikle Geç Roma C 10B ve Geç Roma C 10C tabaklarının birlikte ele geçmiş olması, Strothenke tarafından bu buluntuların MS 6. yüzyıl ile 7. yüzyılın başlarına tarihlenebileceği şeklinde yorumlanmıştır⁴⁹.

Halabiyye (fig. 3.3)

Halabiyyede ele geçen örnekler, Orssaud tarafından dip kısımları korunmuş iki adet buluntu üzerinden değerlendirilmiştir. Bu örneklerin yüzeylerinde derin yivler ve belirgin mika katkısı dikkat çekmektedir⁵⁰. Orssaud, bu buluntuları LR3 amphoraları ile ilişkili veriler olarak yorumlamaktadır⁵¹.

Vokaer'in Apameada ele geçen unguentariumlar ile LR3 amphoralarını birlikte değerlendirdiği çalışmasında, Halabiyye buluntularının da bu çerçevede karşılaştırıldığı görülmektedir⁵². Vokaer, özellikle gövde yapılarındaki benzerlikler nedeniyle bu kapların ayrımının oldukça güç olduğuna dikkat çekmektedir⁵³. Halabiyye örneklerinin yalnızca çizimler üzerinden değerlendirilmesinin zorluklarına değinen Vokaer, bu buluntuların LR3 amphorası ya da unguentarium olabileceği konusunda temkinli bir yaklaşım sergilemektedir⁵⁴. Bununla birlikte, Orssaud'un yayımladığı çizimler arasında özellikle fig. 124.65 numaralı örneğin unguentarium olarak değerlendirilmesinin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır⁵⁵.

42 Zeugmadaki LR3 amphoraları için bkz. Reynolds 2013, 125, 134, 137, 147, AM117, AM221, AM260, AM372. Ayrıca Zeugmadaki amphoraların dağılımı hakkında LR1 ve LR2'lerden sonra ithal gruplarda yoğunluğun Ephesos üretimi LR3'ler şeklinde devam ettiğine ilişkin bilgi için bkz. Abadie-Reynal 2015, 843.

43 Reynolds 2013, 103.

44 Reynolds 2013, 152, 157, AM456-459, 557.

45 Reynolds 2013, 103.

46 Reynolds 2013, 100, tab. 1b-e.

47 Strothenke 2016, 159-160. Reynolds'un da söylediği gibi Ephesos üretimi unguentariumların hem hamur-astar hem de gövde yapısının LR3 amphoraları ile olan benzerliği unguentariumları tanımlamada zorluklar yaşatmaktadır. Bkz. Reynolds 2013, 103.

48 Strothenke 2016, 160, farbtaf. 10.11_353-001.

49 Strothenke 2016, 160-161.

50 Orssaud 1991, 263.

51 Orssaud 1991, 263, dn. 10.

52 Vokaer 2017, 782.

53 Vokaer 2017, dn. 28.

54 Vokaer 2017, dn. 27.

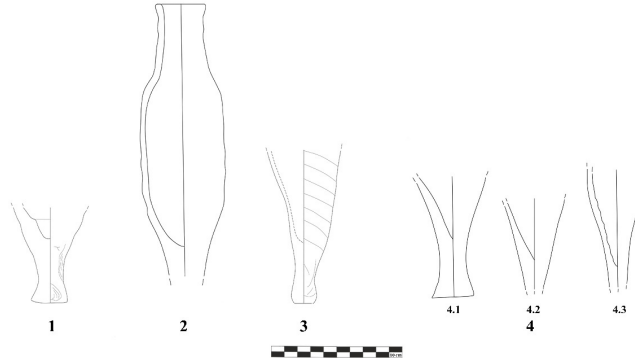
55 Her iki örnek için bkz. Orssaud 1991, fig. 124.64-65.

Orssaüd, bu örneklerin tarihlendirilmesi konusunda kontekst verilerinin sınırlı olması nedeniyle temkinli davranmış ve Peacock'un Kartacadaki LR3 amphoraları için önerdiği MS 4.-6. yüzyıl aralığını referans alarak, benzer bir tarih aralığı önermiştir⁵⁶.

Lidar Höyük (fig. 3.4)

Kazenwadel, Lidar Höyükte az sayıda ele geçmiş unguentarium üzerine çalışma yapmıştır ve bunları fusiform ve piriform olarak iki tip altında değerlendirmiştir. Lidar Höyükten yaklaşık 27 adet unguentarium ele alınmıştır ve bunların hiçbiri bütün halinde korunmuş örnekler değildir. Kazenwadel, bu unguentariumları Akdeniz'e özgü seramik grubu içinde değerlendirmekle birlikte, özellikle fusiform tipte dip kısmı ele geçmiş örneklerin astarsız olmasının yerelde Fırat kili ile olan benzer yapısına dikkat çekmiştir. Ağız, gövde ve dip kısımlarına ait parçalardan oluşan bu örneklerin Hellenistik Dönemden Roma Dönemine tarihlenen örnekler olduğuna vurgu yapan Kazenwadel, bulguların ele geçtiği birim ve kontekst konusunda ise höyükteki plankareleri belirtmiştir⁵⁷. Liturjik kullanımına ilişkin tartışmalara girmeyen Kazenwadel, yalnızca astarlı olan grupları Tarsus, Humus, Hammam at Turkman, Salamis, Abu Danne ve Samarra gibi merkezlerdeki bulgular ile karşılaştırmıştır ve bunları da Hellenistik ve Roma Dönemlerine tarihlemiştir⁵⁸. Diğer az sayıda astarsız buluntuyu ise ağırlıklı olarak yerel örnekler şeklinde ele almıştır⁵⁹.

Lidar Höyükten unguentariumların yalnızca çizimleri üzerinden değerlendirme yapılabilmektedir. Bunlardan yalnızca dört adet dip kısmı korunmuş unguentariumun Geç Antikçağ unguentariumları ile ilişkili olabileceği anlaşılmaktadır⁶⁰. 22 no'lu örneğin dip kısmı, Ephesos tipi unguentariumlar ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (fig. 3: 4.1)⁶¹. 23 ve 24 no'lu örneklerin hem gövde hem de dip kısımları kırık olduğu için kesin olarak Ephesos Tipi ile ilişkilendirebilmemizi mümkün kılmamaktadır (fig. 3: 4.2-3). Bununla birlikte, Lidar Höyükte Ephesos ile ilişkili LR3 amphoralarına ilişkin net bir bilgiye ya da veriye de rastlanmamaktadır⁶².

Figür 3: Zeugma, Dülük Baba Tepesi, Halabiyye ve Lidar Höyükten Ephesos Tipi Geç Antikçağ Unguentariumları.

- 1) Zeugma (Reynolds 2013, AM 456'dan yeniden çizilmiştir).
- 2) Dülük Baba Tepesi (Strothenke 2016, taf. 18. GbK R67'dan yeniden çizilmiştir).
- 3) Halabiyye (Orssaüd 1991, fig. 124.65'te profil detayı belirgin olmadığı için üzerinde kısmi değişiklikler yapılarak yeniden çizilmiştir).
- 4) Lidar Höyük (Kazenwadel 1995, taf. 55.22-24'ten yeniden çizilmiştir ve ayrıca yayında ölçek olmasa da aynı sayfada ağız çapları verilmiş örneklerin ölçüleri dikkate alınarak ölçeklendirilmiştir).

56 Orssaüd 1991, 263, dn. 10.

57 Kazenwadel 1995, 36-37, 147-148, taf. 55.1-27.

58 Kazenwadel 1995, 44-45, taf. 55.11-12, 20-21, 15, 27.

59 Kazenwadel 1995, 36-37.

60 Kazenwadel 1995, taf. 55.22-24, 26.

61 Kazenwadel 1995, taf. 55.22. Ancak yalnızca çizim üzerinden değerlendirildiği için Hellenistik tiplere de benzerliği dikkat çekmektedir.

62 Yalnızca bir adet amphoraya ilişkin bilgi veren Kazenwadel, onun da kötü korunmuş bir örnek olduğundan ve ayrıntılı bir tanımlamanın yapılamayacağından bahsetmektedir. Bkz. Kazenwadel 1995, 95, taf. 78.3.

Değerlendirme

Geç Antikçağ Doğu Akdeniz dünyasında Ephesos tipi unguentariumların üretimi, dolaşımı ve kullanım biçimleri, özellikle amphora ticareti ile ilişkileri bağlamında giderek artan bir araştırma alanı oluşturmaktadır⁶³. Ephesos buluntuları üzerinden gerçekleştirilmiş araştırmalar, üretim merkezinin de Ephesos olduğunu doğrulamaktadır⁶⁴. Ancak hem tipolojik hem de işlevsel açıdan tartışmalı bir konumda yer aldığı da ortadadır. Fırat Havzası'nda Zeugma, Dülük Baba Tepesi, Halabiyeye ve Lidar Höyük kazılarında ele geçen örnekler, bu tartışmayı bölgesel bir veri seti üzerinden yeniden ele alma imkânı sunmaktadır. Çünkü söz konusu yerleşimlerde sınırlı sayıda temsil edilen buluntular, elde edilen verilerin üretim merkezine dayalı yorumlarla karşılaştırmalı olarak teyit edilmesini gerekli kılmaktadır. Fırat Havzası'ndaki unguentariumlar, hamur ve astar özelliklerinde gözlenen yoğun mika katkısı, kırmızı ve kırmızısı kahverengi tonları ile sabunsu yüzey karakteri bakımından Ephesos üretimi örneklerle güçlü benzerlikler sergilemektedir. Bu merkezlerden sınırlı sayıda ele geçen buluntular, rastlantısal bir dağılımın ötesinde, belirli bir üretim ve dağıtım sistemi içerisinde bölgeye ulaşmış olmalıdır. Özellikle unguentariumların dip kısımlarının LR3 amphoraları ile tipolojik açıdan benzerlik göstermesi⁶⁵ ve aynı yerleşimlerde birlikte ele geçmeleri⁶⁶, bu iki formun ortak bir üretim ve dolaşım ağı içerisinde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu birliktelik yalnızca makaleye konu olan Fırat Havzası'ndaki sınırlı sayıdaki yerleşimin dışında, Apamea⁶⁷ ve Dara⁶⁸ gibi yerleşimlerde de benzer şekilde gözlenmektedir. Bu da dağılım modelinin daha geniş bir coğrafyada kanıtlarını sunmaktadır. Qusair al-Saila'da da yine LR3 amphoralarının belgelendiği görülmekte⁶⁹, buna karşın unguentariumlara ilişkin verilerin bulunmaması dikkati çekmektedir. İlk bakışta çelişkili görünen bu durum, unguentariumların daha sınırlı bir dolaşım ile ilişkili olması, belirli kullanım bağlamlarına bağlı bulunması ya da arkeolojik araştırmaların söz konusu alanlarda henüz yeterince yoğunlaşmamış olması gibi faktörlerle açıklanabilir. Bu noktada, bahsi geçen hemen hemen tüm yerleşimlerde gözlenen Geç Roma C (Phokaia kırmızı astarlı seramikleri) seramiklerinin varlığı⁷⁰ belirleyici bir veri sunmaktadır. Geç Roma C'nin geniş Akdeniz ticaret ağlarının göstergesi olması⁷¹, unguentariumların bulunduğu bağlamların zaten aktif bir ticari dolaşımın parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu unguentariumların dağılımı, bu buluntuların yalnızca kült pratikleri üzerinden açıklanmasını zorlaştırmakta ve daha geniş bir ticari ya da sosyal çerçevede değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, bazı yerleşimlerde yalnızca LR 3 amphoraları ile Geç Roma C kaplarının (LRC) belgelenmiş olması, unguentariumların dağıtım ve kullanım modellerine ilişkin ek soruları beraberinde getirmektedir. Bu durum, söz konusu kapların daha seçici dinsel bir dağıtım ağına sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir⁷². Ancak bu verilerin yayınlar üzerinden tam olarak belgelenememiş olmasının; tipolojik tanımlama sorunları, kazı kontekstlerinin sınırlılığı ya da sayısal farklılıklardan kaynaklanabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yayınlar üzerinden aynı formun unguentarium veya amphoriskos gibi farklı terminolojik tanımlanmaları ve konuya ilişkin yorumlamaların farklılığı, dikkat çekici bir diğer unsurdur. Bunun

63 Reynolds 2013, 103; Vokaer 2017, 781-782; Martorell 2023, 183-184.

64 Metaxas 2005, 97-100, abb. 9; Lochner et al. 2005, 650, fig. 2.1-5; Sauer – Ladstätter 2005, 133.

65 Reynolds 152, 157, AM456-459, 557; Vokaer 2017, 782, dn. 27-28.

66 Reynolds 2013, 103; Vokaer 2017, 782.

67 Vokaer 2017, 781-782, tab. 2, fig. 2.2-14. Ayrıca Apamea'daki tekil bir unguentarium bulgusu için bkz. Viviers – Vokaer 2009, 113, pl. VII.3.

68 Unguentariumlar için bkz. Tosun 2020a, 373-375, 988-992, kat. no. 447-451. LR3 amphorası için bkz. Tosun 2020a, 225-226, 648, kat. no. 107.

69 Konrad 2001, 77, kat. no. 171, taf. 87.25.

70 Resafa için bkz. Mackensen 1984, taf. 16-25, 27, 29-32. Qusair as-Saila için bkz. Konrad 2001, taf. 82. Dara için bkz. Tosun 2020b. Zeugma için bkz. Erol – Tamer 2020, 68-80, 116-117, res. 2-3. Apamea için bkz. Vokaer 2013, 576-579. Dülük Baba Tepesinde diğer buluntular ile LRC'ler de belgelenmiştir. Bkz. Strothenke 2016, 160-161.

71 Zeugma, Apamea, Humus, Resafa ve Qusair al-Saila gibi yerleşimlerdeki kırmızı astarlı seramik grupları arasındaki LRC'lerin yoğunluğu için bkz. Vokaer 2013, 578.

72 Özellikle Hatay Arkeoloji Müzesi'nde korunan ve Ephesos Tipi Unguentariumlar ile ilişkili olabilecek yalnızca iki örneğin batıkta ele geçmiş olması, bu seçici dağıtım düşüncesini destekler niteliktedir. Bkz. Lafli 2003, 116, kat. no. 11-12, taf. 211.a-b; Kan-Şahin et al. 2024b, 265, fig. 15.3: 3-4.

altında yatan ana sebep, bu bulguların yoğun olarak ele geçtiği sivil mimari alanlar ile ilişkili olmasıdır⁷³. Özellikle kaba görümlü, basit üretim tekniğine sahip ve monogramsız olan örnekler; daha çok ticari ürün olabilecekleri yönünde değerlendirilmişlerdir⁷⁴. Bu nedenle, unguentariumların olası dini kullanımına yönelik işlevi, farklı bakış açılarıyla ele alınması gereken bir konudur. Ephesos'un Geç Antikçağ'da önemli bir hac merkezi olması ve ampulla üreten bir merkez olarak ele alınması⁷⁵ da aynı merkezde üretilmiş unguentariumların dini işleve yönelik üretilip üretilmediğini sorgulatmaktadır. Böylece, ampullalar ile unguentariumlar arasında doğrudan işlevsel bir bağın olabileceği de tartışmalıdır⁷⁶. Çünkü ampullalar hem boyutları hem de üzerlerinde yer alan ikonografik detaylarıyla litürjik olarak daha belirgin özelliklere sahipken, unguentariumlar daha esnek ve çok amaçlı bir kullanım özelliğine sahip gibi görünmektedir⁷⁷. Ayrıca Ephesos üretimi unguentariumların, Anadolu'daki diğer merkezlerde üretilmiş örneklerle⁷⁸ kıyasla monogram detaylarının belirgin biçimde belgelenmemiş olması da dikkat çekicidir. Nitekim yayınlardan Apamea, Zeugma, Dülük Baba Tepesi, Halabiyye, Lidar Höyük ve Dara gibi yerleşimlerde de henüz monogramlı bir unguentariuma rastlanmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, bölgede hem ampulla hem de monogramlı unguentarium buluntularına ilişkin verilerin azlığı⁷⁹, Ephesos tipi unguentariumların doğrudan dini amaçlı kullanıldığı yönündeki görüşü bir bakıma zayıflatmaktadır. Daha olası bir görüş, bu unguentariumların öncelikle ticari dolaşımın bir parçası olduğu, ancak belirli bağlamlarda ikincil olarak dinsel anlamlar kazanmış olabileceğidir⁸⁰. Nitekim bölgede, mevcut unguentariumların büyük ölçüde Ephesos üretimi ile ilişkilendirilmesi ve aynı merkez üretilmiş LR3 amphoraları ile birlikte çoğu kazıda ele geçmesi, söz konusu unguentariumların ticari dolaşımını büyük ölçüde netleştirirken, olası dinsel işlevlerine dair tartışmaların henüz bir kesinliğe ulaşmadığını göstermektedir.

Dağılım modeli açısından değerlendirildiğinde, Ephesos tipi unguentariumların Doğu Akdeniz'den Fırat Havzası'na ulaşımının tek bir güzergâh üzerinden gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Apamea hem buluntu yoğunluğu⁸¹ hem de coğrafi konumu itibarıyla önemli bir ara istasyon olarak öne çıkmaktadır. Doğu Akdeniz kıyısındaki Beyrut limanı⁸² üzerinden Bekaa Vadisi, Humus ve Apamea hattına uzanan bir güzergâh, LR3 amphoralarının bölgedeki dağılımı ile uyumlu görünmektedir⁸³. Bu modelde Beyrut ana çıkış noktası, Apamea ise iç bölgelere geçişte kritik bir merkez olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, Antiokheia'nın batısındaki limanlardan başlayarak⁸⁴ kuzeydoğu yönünde Dülük Baba Tepesi ve Zeugma'ya ulaşan; buradan da hem Fırat hattı boyunca güneye doğru Qusair al-Saile ve Halabiyye gibi yerleşimlere hem de doğuya doğru Lidar Höyük ile Dara'ya uzanan alternatif bir dağıtım ağı da mümkündür. Bu modelde Zeugma, hem karasal hem de nehir taşımacılığının kesiştiği ana ara istasyon konumunda olmalıdır. Özellikle Fırat Nehri boyunca gerçekleştirilen taşımacılık, güneydeki yerleşimlere ulaşım

73 Ephesos üretilmiş unguentariumların daha çok limanda ele geçmesi, araştırmacıları ticari ürün olabilecekleri fikrine yöneltmiştir. Bkz. Metaxas 2005, 100; Sauer – Ladstätter 2005, 133.

74 Metaxas 2005, 97-98.

75 Konu hakkında kapsamlı araştırma için bkz. Pülz 2012.

76 Bu konuya ilişkin özellikle bkz. Metaxas 2005.

77 Özellikle Ephesos'ta bulunmuş unguentariumların 16 cm ile yaklaşık 30 cm arasında değişen örnekleri, ağırlıklı buluntu grubunu oluşturmaktadır. Bkz. Metaxas 2005, 99-100, abb. 9, kat. no. 211-245. Metaxas'ın çalışmasında tam korunmamış, ancak yaklaşık 40-50 cm arasında boyuta sahip olabileceği düşünülen bir örnek, unguentariumların farklı boyutlarının farklı ürünleri taşımış olabileceğini düşündürmektedir. Bkz. Metaxas 2005, 99-100, abb. 9, kat. no. 246.

78 Laodikeia için bkz. Şimşek – Duman 2007. Kibyra için bkz. Özüdoğru – Dündar 2007. Hierapolis için bkz. Cottica 2000; Semeraro – Aquilino 2021. Tlos için bkz. Korkut et al. 2025. Myra için bkz. Çaylak-Türker 2005, 319-320; Ötügen 2003, 240. Pisidia Antiokheias için bkz. Uğuz – Özhanlı 2023, res. 4-6.

79 Lidar Höyük'te ele geçmiş az sayıda Geç Roma Unguentariumlarından üç örnek Anadolu'da karşılaşılan bazı örnekler ile benzerlik gösterse de monogramlı değildir. Bkz. Kazenwadel 1995, taf. 55.23-24, 26. Buna karşın Bes'in genel olarak Kibyra üretilmiş unguentariumların dağılımını gösteren bir haritada Lidar Höyüğü de konumlandırıldığı görülmekte, ancak bu konuda fazla detay vermemektedir. Bkz. Bes 2022, 67, map no. 67.

80 Bölgedeki buluntuların yorumlanmaları için bkz. Reynolds 2013, 103; Vokaer 2017, 782.

81 Vokaer 2017, 782, 789, tab. 4.

82 Beyrut ve yakın çevresinde Ephesos üretimi unguentariumlara (Tip 2), Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda üretilmiş diğer unguentariumlara (Tip 1) göre daha yoğun rastlanmaktadır. Bkz. Reynolds 2015, 204.

83 Beyrut ve Humus'taki LR3 amphoralarına ilişkin bilgi için bkz. Vokaer 2017, 782.

84 Yakın çevresindeki batıdan ele geçmiş unguentariumlar için bkz. Laflı 2003, 116, kat. no. 11-12, taf. 211.a-b; Kan-Şahin et al. 2024b, 265, fig. 15.3: 3-4.

açısından önemli bir rol oynamış olabilir (fig. 4)⁸⁵. Öneri mahiyetinde olan bu dağıtım modeli, mevcut arkeolojik ve coğrafi verileri temel almaktadır. Yeni buluntular ile mutlaka test edilmesi gerekmektedir.

Figür 4: Makalede adı geçen yerleşimlerin harita üzerindeki konumu.

(Google Earth verileri ve ESRI modern antique map althığı kullanılarak oluşturulmuştur.

Harita: Dr. Öğr. Üyesi İ. Aydoğan).

Bu değerlendirme kapsamında, söz konusu kapların “unguentarium” veya “amphoriskos” olarak kullanımı, yeni veriler ışığında tekrardan ele alınmalıdır. Metaxas’ın amphoriskos yorumu, özellikle LR3 amphoraları ile birlikte, Ephesos’ta limanda çok sayıda ele geçmesine paralel olarak ticari bağlamlar yönünden daha çok dikkate alınmış olup bu yönüyle güçlü bir açıklama sunmaktadır⁸⁶. Buna karşılık, içerik ve kullanım ölçeği bakımından unguentarium tanımı da halen daha çok tercih edilen adlandırmadır. Bu nedenle bu kaplar, tek bir işlevle sınırlandırılmayacak kadar sorunsal içinde barındıran ve daha çok tartışmaya konu olması gereken örneklerdir. Bu bakış açısıyla ele geçtiği kontekstlere bağlı olarak, farklı işlevler üstlenebilen hibrit bir form grubu olarak da değerlendirilmelidir.

Mevcut veriler ışığında, Fırat Havzası’nda ele geçen Ephesos üretilmiş Geç Antikçağ unguentariumları, kontekstinden kopuk bir halde ne yalnızca dini amaçlı kullanılan kaplar ne de amphoraların minyatür formları olarak görülen amphoriskos örnekleri olarak tanımlanabilir. LR3 amphoraları ve Geç Roma C seramikleri ile gösterdikleri birliktelik, bu kapların öncelikle Doğu Akdeniz ticaret ağları içinde dolaşan mal grupları⁸⁷ olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, unguentariumların diğer mal gruplarına göre çok daha sınırlı sayıda gözlenmesi, belki de kullanımındaki seçicilikten kaynaklı isteğe bağlı bir dağılımın olabileceğini de düşündürmektedir. Bu nedenle söz konusu unguentariumlar, çok işlevli kap formları olarak geniş bir çerçevede yeniden değerlendirilmelidir. Bunun için de Fırat Havzası ve daha doğusunda Yukarı Habur Bölgesi’nde gerçekleştirilecek kazı ve araştırmalar, olası ele geçebilecek benzer bulgular ile teyite muhtaç yeni araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir. Tüm bu değerlendirmeler, Fırat Havzası’ndaki Ephesos tipi unguentariumların sınırlı veri ile desteklenmesine karşın, daha geniş bir dağıtım sistemi içinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple yeni bulgular, unguentarium ya da amphoriskos olarak ele alınan bu pişmiş toprak eseri hem işlev hem de dağılımı ilişkin daha sağlam bir zeminde tartışmaya olanak sağlayacaktır.

⁸⁵ Güzergâhlar üzerine yapılmış araştırmalar için bkz. Comfort 2008; Yıldırım 2022.

⁸⁶ Metaxas 2005, 97-100, abb. 9.

⁸⁷ Abadie-Reynal 2015, 843.

KAYNAKÇA

- Abadie-Reynal 2015 C. Abadie-Reynal, "Les fouilles de sauvetage de Zeugma: un bilan des résultats", *Journal of Roman Archaeology* 28, 2015, 821-845.
- Anderson-Stojanović 1987 V. R. Anderson-Stojanović, "The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria", *American Journal of Archaeology* 91/1, 1987, 105-122.
- Arslan 2004 N. Arslan, "Antiocheia (Pisidya) Kazılarında Bulunan Seramikler", *Olba* 10, 2004, 209-238.
- Aquilino et al. 2024 M. V. Aquilino, G. Semeraro, F. Notarstefano, "Content of Late Roman Stamped Unguentaria from Hierapolis in Phrygia: Molecular Evidence of Their Actual Use", *Unguentaria and related vessels in the Mediterranean from the early Hellenistic to the early Byzantine period*, eds. E. Laflı, G. Kan-Şahin, 2024, 237-258.
- Aydın 2019 S. Aydın, "Olba Kazılarında Bulunan Geç Antik Dönem Unguentariumlar", *Seramik Araştırmaları Dergisi* 1, 2019, 97-135.
- Baldoni 1999 D. Baldoni, "Unguentaria Tardoantichi di Iasos: Addentum", *Quaderni Friulani di Archeologia* 9, 1999, 131-137.
- Baldoni – Franco 1995 D. Baldoni, C. Franco, "Unguentaria Tardo-Antichi da Iasos", *Rivista di Archeologia* 19, 1995, 121-128.
- Bes 2022 P. Bes, "Kind of Magic. An Unusual Impression on an Early Byzantine Ampulla (Late Roman Unguentarium) from Limyra", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 91, 2022, 65-88.
- Bezczky 2013 T. Bezecky, *The Amphorae of Roman Ephesus*, Wien, 2013.
- Comfort 2008 A. M. Comfort, *Roads on the frontier between Rome and Persia: Euphratesia, Osrhoene and Mesopotamia from AD 363 to 602*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Exeter, Exeter, 2008.
- Cottica 2000 D. Cottica, "Unguentari Tardo Antichi dal Martyrion di Hierapolis, Turchia", *Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité* 112/2, 2000, 999-1021.
- Çaylak-Türker 2005 A. Çaylak-Türker, "Myra'da Aziz Nikolaos'un Yağ Kültüyle İlişkili Seramik Kaplar", *Adalya* 8, 2005, 311-327.
- Degeest 1993 R. Degeest, "Some Late Roman Unguentaria in Sagalassos", *Sagalassos II: Report on the Third Excavation Campaign of 1992*, eds. M. Waelkens, J. Poblome, 1993, 183-189.
- Degeest et al. 1999 R. Degeest, R. Ottenburgs, H. Kucha, W. Viaene, P. Degryse, M. Waelkens, "The Late Roman Unguentaria of Sagalassos", *Bulletin Antieke Beschaving* 74, 1999, 247-262.
- des Courtils et al. 2001 J. des Courtils, Th. Marksteiner, M. Boënnec, Cl. Quichaud, L. Cavalier, P. Baker, A.M. Manière-Lévêque, J. P. Sodini, M. G. Froidevaux, "Xanthos: Rapport sur la Campagne de 2000", *Anatolia Antiqua* 9, 2001, 227-241.
- Doğan – Lebe 2021 T. Doğan, F. Lebe, "A Group of Unguentaria Preserved at the Kahramanmaraş Museum: Chronological Value of the Changes in Form", *Arkeolojik Küçük Buluntular: Pişmiş Toprak, Metal, Kemik, Cam ve Taş Eserler*, ed. O. Dumankaya, 2021, 363-403.
- Duman 2018 B. Duman, "Geç Antikçağ'da Lydia Tripolisi (MS. 4. yy'dan Sasani Tahribatına Kadar)", *Geç Antikçağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi*, eds. C. Şimşek, T. Kaçar, 2018, 343-368.

- Dündar 2008 E. Dündar, *Patara IV.1: Patara Unguentariumları*, İstanbul, 2008.
- Eisenmenger 2003 U. Eisenmenger, "Late Roman Pottery in Limyra (Lycia)", *Les céramiques en Anatolie aux époques hellénistiques et romaines. Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 23-24 mai 1996, Varia Anatolica XV*, ed. C. Abadie-Reynal, 2003, 193-196.
- Erol – Tamer 2020 A. F. Erol, D. Tamer, "Zeugma'dan Ele Geçen Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri", *Anadolu/Anatolia* 46, 2020, 49-121.
- Gancheva 2024 S. Gancheva, "Late Roman Unguentaria of Durostorum", *Obscured Balkans* 1, 2024, 45-55.
- Hayes 1968 J. W. Hayes, "The Pottery", içinde: M. Harrison, N. Firatlı, "Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fifth Preliminary Report, with a Contribution on A Seventh-Century Pottery Group", *Dumbarton Oaks Papers* 22, 1968, 201-216.
- Hayes 1971 J. W. Hayes, "A New Type of Early Christian Ampulla", *The Annual of the British School at Athens* 66, 1971, 243-248.
- Hayes 1992 J. W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul II: The Pottery*, Princeton, 1992.
- Kan-Şahin et al. 2024a G. Kan-Şahin, E. Laflı, M. Buora, "A Group of Terracotta Unguentaria and Amphora Stoppers in the British Museum, London", *Unguentaria and related vessels in the Mediterranean from the early Hellenistic to the early Byzantine period*, eds. E. Laflı, G. Kan Şahin, 2024, 133-154.
- Kan-Şahin et al. 2024b G. Kan-Şahin, E. Laflı, M. Buora, "Some Late Roman unguentaria without stamps from western and southern Turkey", *Unguentaria and related vessels in the Mediterranean from the early Hellenistic to the early Byzantine period*, eds. E. Laflı, G. Kan Şahin, 2024, 259-267.
- Kazenwadel 1995 B. Kazenwadel, *Lidar Höyük: Die Hellenistische und Römische Keramik*, Dresden, 1995.
- Kılınç et. al. 2023 A. Kılınç, B. Gülmez, D. Y. Ulusoy, "Perge Stadium Kazılarında Bulunmuş Bir Grup Geç Roma Unguentariumu", *Höyük* 12, 2023, 135-156.
- Konrad 2001 M. Konrad, *Resafa V. Der spätromisches Limes in Syrien: archäologische Untersuchungen an den Grenzkastellen von Sura, Tetrapyrgium, Cholle und in Resafa*, Mainz, 2001.
- Korkut et al. 2025 T. Korkut, Ç. Uygun, B. Ş. Özdemir, U. O. Usanmaz, "Tlos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Unguentariumları ve Ampulla Kalıbı", *Höyük* 16, 2025, 175-206.
- Laflı 2003 E. Laflı, *Studien zu hellenistischen, kaiserzeitlichen und spätantik-frühbyzantinischen Tonunguentarien aus Kilikien und Pisidien (Südtürkei): Der Forschungsstand und eine Auswahl von Fundobjekten aus den örtlichen Museen*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Köln Üniversitesi, Köln, 2003.
- Laflı 2005 E. Laflı, "Spätantik-frühbyzantinischen Tonunguentarien aus Seleukeia Sidera in Pisidien (Südwesttürkei)", *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry I*, eds. J. M. Gurt, J. Buxeda i Garrigós, M. A. Cau Ontiveros, 2005, 667-679.
- Laflı 2012 E. Laflı, "Roman and Late Roman Terracotta Unguentaria: 1988-2005", *Amorium Reports 3: The Lower City Enclosure Finds Reports and Technical Studies*, eds. E. A. Ivison, C. S. Lightfoot, 2012, 181-192.

- Laflı – Kan-Şahin 2013 E. Laflı, G. Kan-Şahin, "Pottery from Southwestern Paphlagonia II: Unguentaria and Lamps", *Naturwissenschaftliche Analysen vor- und frühgeschichtlicher Keramik 3: Methoden und Auswertungsmöglichkeiten*, eds. B. Ramminger, O. Stilborg, M. Helfert, 2013, 353-378.
- Lochner et al. 2005 S. Lochner, R. Sauer, R. Linke, "Late Roman Unguentaria? A Contribution to Early Byzantine Wares from the View of Ephesus", *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry I*, eds. J. M. Gurt, J. Buxeda i Garrigós, M. A. Cau Ontiveros, 2005, 647-654.
- Mackensen 1984 M. Mackensen, *Resafa I. Eine befestigte spätantike Anlage vorden Stadtmauern von Resafa*, Mainz, 1984.
- Martorell 2023 F. Martorell, "Late Roman Unguentaria en Tarragona: resultados preliminares sobre su caracterización tipológica, distribución y evolución en su suburbio portuario (siglos vii – inicios del viii d. C.)", *Pyrenae* 54/1, 2023, 173-196.
- Meriç 2018 A. Meriç, "Late Roman Pottery from the Theatre of Nicaea in Bithynia", *Anatolia Antiqua* 26, 2018, 69-87.
- Metaxas 2005 S. Metaxas, "Frühbyzantinische Ampullen und Amphoriskoi aus Ephesos", *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos*, ed. F. Krinzing, 2005, 67-123.
- Orssaud 1991 D. Orssaud, "La céramique", içinde: J. Lauffray, *Halabiyya Zenobia, place forte du Limes oriental et la Haute Mésopotamie au vie siècle, vol. 2: L'architecture publique, religieuse, privée et funéraire*, Paris, 1991, 260-275.
- Ötüken 2003 S. Ötüken, "Likya Bölgesindeki Kazı ve Yüzey Araştırmaları Çerçevesinde Ortaçağ Seramikleri", *Adalya* 6, 2003, 233-249.
- Öz 2022 C. Öz, "Myra'nın Liman Yerleşimi Andriake'de Ele Geçen Geç Roma Dönemi Unguentariumları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 41, 2022, 59-89.
- Özdilek 2016 B. Özdilek, "2009-2012 Andriake Kazılarında Ele Geçen Unguentarium, Şişe, Lykion ve Mortar Örnekleri", *Olba* 24, 2016, 217-265.
- Özhanlı – Fırat 2011 M. Özhanlı, M. Fırat, "Side Unguentariumları Işığında Dini Kapların Kullanım Alanları Üzerindeki Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23, 2011, 7-30.
- Özüdoğru – Dündar 2007 Ş. Özüdoğru, E. Dündar, "Kibyra Geç Roma-Erken Doğu Roma Dönemi Mühürlü Unguentariumları", *Olba* 15, 2007, 145-177.
- Özügül 2017 A. Özügül, "Ayatekla (Meryemlik) Seramikleri Üzerine Gözlemler/Observations on Ceramics from Ayatekla (Meryemlik)", *Metin Ahunbay'ın İzinden Ayatekla/Meryemlik, Binbirkilise ve Dara/Anastasiopolis Araştırmalarından Özel Konular*, eds. T. Saner, B. Ar, G. Mater, 2017, 75-92.
- Pieri 2005 D. Pieri, *Le commerce du vin oriental à l'époque Byzantine (Ve-VIIIe siècles): Le témoignage des amphores en Gaule*, Beirut, 2005.
- Pülz 2012 A. Pülz, "Archaeological Evidence of Christian Pilgrimage in Ephesus", *Herom* 1, 2012, 225-260.
- Reynolds 2013 P. Reynolds, "Transport Amphorae of the 1st to 7th Centuries: Early Roman to Byzantine Periods", *Excavations at Zeugma II*, ed. W. Aylward, 2013, 93-161.

- Reynolds 2015 P. Reynolds, "Material Culture and the Economy in the age of Saint Isidore of Seville (6th and 7th centuries)", *Isidore de Séville et son temps, Antiquité Tardive* 23, eds. J.-P. Caillet, I. Velázquez, G. Ripoll, 2015, 163-210.
- Sánchez – Martín 2008 J. Sánchez, I. Martín, "Ungüentarios Bizantinos con sello Epigráfico en Carthago Spartaria", *Archivo Español de Arqueología* 81, 2008, 151-176.
- Sauer – Ladstätter 2005 R. Sauer, S. Ladstätter, "Mineralogisch-petrographische Analysen von frühbyzantinischen Ampullen und Amphoriskoi aus Ephesos", *Spätantike und mittelalterliche Keramik aus Ephesos*, ed. F. Krinzing, 2005, 125-135.
- Semeraro – Aquilino 2021 G. Semeraro, M. Aquilino, "Notes on late Roman unguentaria from Hierapolis in Phrygia (Turkey)", *Lycus Dergisi* 4, 2021, 57-73.
- Strothenke 2016 E. Strothenke, *Einfache Gebrauchswaren und Kochtopfwaren vom Dülük Baba Tepesi von der römischen bis in die islamische Zeit, Asia Minor Studien* 80, 2016.
- Şimşek – Duman 2007 C. Şimşek, B. Duman, "Laodikeiada Bulunan Geç Antikçağ Unguentariumları", *Adalya* 10, 2007, 285-307.
- Tosun 2020a M. Tosun, *Dara (Anastasiopolis) Roma ve Geç Antik Dönem (Parth-Sasani) Seramikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2020.
- Tosun 2020b M. Tosun, "Dara Verileri Işığında Yukarı Mezopotamya'da Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri", *Amisos* 5/9, 2020, 343-361.
- Uğuz – Özhanlı 2023 H. Uğuz, M. Özhanlı, "Pisidia Antiokheiası Geç Antikçağ İşliklerinde Bulunan, Yerel Üretim Pişmiş Toprak Mühürlü Unguentarium ve Kandiller", *Höyük* 11, 2023, 141-175.
- Viviers – Vokaer 2009 D. Viviers, A. Vokaer, "Travaux de la mission archéologique belge à Apamée de Syrie, XLIIe campagne (2008)", *Revue belge de philologie et d'histoire* 87, 2009, 105-144.
- Vokaer 2013 A. Vokaer, "Pottery Production and Exchange in Late Antique Syria (Fourth–Eighth Century A.D.): A Study of Some Imported and Local Wares", *Local Economies? Production and Exchange of Inland Regions in Late Antiquity*, ed. L. Lavan, 2013, 567-606.
- Vokaer 2017 A. Vokaer, "Late Roman Amphorae from Apamea, Syria", *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry* 5/2, ed. D. Dixneuf, 2017, 779-803.
- Vroom 2004 J. Vroom, "Late Antique Pottery, Settlement and Trade in the East Mediterranean: A Preliminary Comparison of Ceramics from Limyra (Lycia) and Boeotia", *Recent Research on the Late Antique Countryside (Late Antique Archaeology II)*, eds. W. Bowden, L. Lavan, C. Machado, 2004, 281-331.
- Yıldırım 2012 E. Yıldırım, "Roma Parth Mücadelesinde Fırat Nehri'nin Jeopolitik Önemi", *Tarihin Peşinde* 7, 2012, 45-64.
- Yıldırım 2013 E. Yıldırım, "Roma İmparatorluğu'nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/4, 2013, 167-182.
- Yıldırım 2022 E. Yıldırım, "Antikçağ'da Anadolu'nun Güneydoğusundan Doğu Akdenize Uzanan Ticaret Yolları", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1-5 Ekim 2018, Ankara)*, eds. S. Nurdan, M. Özler, 2022, 89-108.

SUMMARY

This study aims to reassess prevailing assumptions regarding the geographical distribution of Ephesos-type unguentaria, a ceramic group widely attested across the Mediterranean during Late Antiquity. Although these vessels have traditionally been considered largely confined to the Mediterranean basin, the limited yet significant evidence from the Euphrates Basin necessitates a reconsideration of this perspective. The study focuses on material recovered from three key sites: Halabiyye in Syria, Zeugma, Dülük Baba Tepesi and Lidar Höyük in southeastern Türkiye. One of the most striking characteristics of the unguentaria from the Euphrates Basin is their extremely limited number and their occurrence primarily as isolated finds. Despite this scarcity, these examples display strong morphological and technological similarities to Ephesos-type unguentaria known from Eastern Mediterranean coastal settlements. They are generally characterised by a long, cylindrical neck, a slightly swollen body, and a pointed base, along with red to reddish-brown fabrics and a fine slip. However, unlike many Mediterranean examples, the Euphrates Basin specimens are notably simpler and lack decorative features such as relief rings, stamp impressions, or wash-slip treatments.

A significant aspect of these finds is their association with LR3 amphorae. This relationship is particularly evident at Zeugma and Halabiyye, whereas at Dülük Baba Tepesi and Lidar Höyük it remains less clearly established. Nevertheless, similarities in fabric composition, including the frequent presence of mica, as well as parallels in production techniques, suggest that these vessels may have originated from the same production centre and circulated within the same distribution network. The strong presence of Phokaian Red Slip Ware (LRC) at all four sites further supports the interpretation that these settlements were integrated into a broader Eastern Mediterranean trade system. These observations challenge the prevailing view that Ephesos-type unguentaria reached inland regions such as the Euphrates Basin solely through pilgrimage or liturgical practices. While Ephesos was an important pilgrimage centre in Late Antiquity and is known for the production of ampullae, the archaeological evidence from the Euphrates Basin does not support a purely religious interpretation. Notably, the absence of monogrammed or iconographically decorated examples weakens the argument for an explicitly liturgical function. Instead, it is more plausible that these vessels were transported primarily through commercial exchange networks and may have acquired secondary religious meanings in specific contexts.

From a terminological standpoint, classifying these vessels remains problematic. Due to their morphological similarities to LR3 amphorae, some scholars have preferred the term “amphoriskos”. However, when evaluated in terms of contents, function, and archaeological context, it becomes clear that the distinction between “unguentarium” and “amphoriskos” is not absolute. Rather than representing mutually exclusive categories, these vessels should be understood as a hybrid group capable of fulfilling multiple functions in different contexts.

In terms of distribution, the available evidence indicates that Ephesos-type unguentaria did not reach the Euphrates Basin through a single route. Instead, a multidirectional distribution network can be reconstructed. One possible route extends from the port of Beirut through the Beqaa Valley to Apamea, which likely functioned as a key inland redistribution centre. Another route may have originated at the ports west of Antioch, extending northeastward toward Zeugma, which in turn served as a major hub connecting overland and riverine transport networks along the Euphrates.

In conclusion, the Ephesos-type unguentaria recovered from the Euphrates Basin reflect a complex pattern of production, distribution, and use that cannot be explained solely within either a religious or a commercial framework. These vessels should instead be interpreted as versatile ceramic forms circulating within Eastern Mediterranean trade networks, with the potential to acquire different meanings and functions in specific contexts. Accordingly, a more flexible, context-based approach is required, both in terminology and in functional interpretation.